

Nr 447.

Av herr **Håstad**, om höjning av licentiand- och doktorandstipendier m. m.

Under punkt 52, åttonde huvudtiteln, föreslås i statsverkspropositionen en höjning av licentiandstipendiernas belopp med 500 kronor till 3 000 kronor, varjämte möjligheterna för innehavare av licentiand- och doktorandstipendierna till förvärvsarbete vid sidan av studierna avsevärt vidgas. — Däremot har departementschefen av statsfinansiella skäl icke ansett sig utom i ett par fall kunna föreslå en ökning av antalet licentiand- eller doktorandstipendier.

Det bör först understrykas att ifrågavarande stipendier — som tillhörde det absolut värdefullaste som statsmakterna i sammanhang med upprustningen av den akademiska undervisningen för fem år sedan tillskapade — redan från början voro tilltagna i underkant, när man tänker på att syftet med inrättandet av stipendierna var att göra det möjligt för en elit av unga vetenskapsmän att helt ägna sig åt studier. I synnehet hade detta avseende på licentiandstipendierna, som ju endast uppgå till 2 500 kronor mot doktorandstipendiernas 5 000 kronor. Att märka är att en viss mindre penningvärdeförsämring redan hade inträtt från den tidpunkt, som förslag om dessa stipendier först utarbetades, och till 1947 års riksdag, då deras införande beslöts. Sedan dess har inflationen tagit en för svenska fredsförhållanden rekordartad snabb omfattning. Utan en anpassning av stipendiernas belopp efter förändringar av penningvärdet är det självklart, att deras realvärde sjunker. Kungl. Maj:ts nu framlagda förslag ger ju de stipendierade doktoranderna ingen kompensation alls och de stipendierade licentianderna endast en otillräcklig kompensation för kronfallet. Därmed följer automatiskt att syftemålet med stipendierna börjat att uttunnas eller är på väg att börja förfuskas. Från vetenskapens synpunkt måste denna tendens verkligen allvarligen beklagas.

För att kompensera stipendieinnehavarna för realminskningen av stipendiernas värde har nu departementschefen gått den vägen, att han — i anslutning till utredningsmannens betänkande — föreslår, att stipendiaterna skola beredas ökade tillfällen till förvärvsarbete under stipendietiden. Hittills ha, av brist på enhetliga regler, de akademiska myndigheterna förfarit olika vid olika lärosäten; några av dem, t. ex. Stockholms högskola, synas ha varit jämförelsevis generösa och uppställt vissa allmänna principer för rätten till förvärvsarbete, medan andra tillämpat mera restriktiva regler. Mot förvärvsarbete i begränsad utsträckning torde inga invändningar kunna göras, inte heller däremot att enhetliga regler nu efter snart fem års praktiska erfaren-

heter utfärdas att gälla för alla hithörande institutionernas stipendieutdelning. Men det synes mig alldeles uppenbart att hela den utomordentliga idén med dessa stipendier skulle förvanskas, om de legala möjligheterna till förvärvsarbete gjordes så vittomfattande att förvärvsarbetet rent av toge mera tid i anspråk än de studier och forskningar, som stipendierna tillkommit för att främja.

Enligt min mening är det ostridigt, att en stipendiat enligt de nu föreslagna reglerna, vare sig han har ett tvingande behov därav eller ej, kan skänka förvärvsarbetet en längre sammanlagd årlig tid än studierna. Han blir under de tre sommarmånaderna oförhindrad att ta vilket arbete han önskar, och han skall under de nio återstående månaderna kunna ägna sig åt förvärvsarbete under 15 timmar i veckan (eller 10 timmar, om lärartjänst avses, vilket med hänsyn till förberedelsearbete, rättande av skrivningar, håltimmar, kollegiesammanträden m. m. torde vara jämförligt med 15 timmars arbete av annat slag). Varje förvärvsarbete behöver härutöver färdtid och ofta kan det fordra en stor insats av personligt intresse för arbetsuppgifter under eller utom tjänsten. Utan överdrift kan det antas att ett intellektuellt förvärvsarbete av detta slag i tid och krafter kan fordra inemot halva arbetsdagen. Om man ändock räknar så liberalt att det endast kräver reellt två femtedelar av hans arbetsdag, betyder detta att stipendiaten kan anslå cirka 6½ månad per år åt förvärvsarbetet och blott ungefär 5½ åt studier och forskning.

Det har aldrig någonsin varit statsmakternas tanke att genomföra en dylik ordning, enligt vilken studierna kunna i extrema fall göras till bisak och förvärvsarbetet till huvudsak. Detta framgår redan därav, att amanuens-tjänster 1947 ej ansågos förenliga med stipendieinnehav trots att de i många fall ta mycket mindre tid i anspråk än vad som nu föreslås vara tillåten tid och trots att de oftast kunna vara innehavarna direkt till nytta i studiearbetet. Vad man 1947 ostridigt syftade till var att införa sådana stipendier, som beredde högt begåvade unga vetenskapare tillfälle till koncentrerade studier, något som efter de sista årtiondenas allmänna fördyring av studiekostnaderna skulle trygga rekryteringen till de tjänster i samhället, för vilka doktorsgrad är föreskriven eller önskelig.

Även om det är troligt att inte alla stipendiat i framtiden behöva eller komma att utnyttja hela den möjlighet till förvärvsarbete, som de nu föreslås erhålla utan särskilt tillstånd från de stipendieutdelande myndigheternas sida, kan departementschefens förslag blott få en konsekvens: att studiebruttotiden ytterligare förlänges och att den behövliga vetenskapliga rekryteringen i samma grad fördröjes. De stipendierade komma helt visst att i större utsträckning än hittills utnyttja all den tid, under vilken de kunna vara stipendierade, och eftersom i stort sett antalet stipendier enligt propositionen bibehålles vid det gamla, blir den oundvikliga följderna att antalet stipendier — särskilt doktorandstipendier — i realiteten blir lägre än förut, d. v. s. att ett färre antal studerande beredes dessa synnerligen behövliga och i vissa fall oundgängliga möjligheter till högre vetenskapliga studier.

Lidande på denna utveckling blir först vetenskapen, som får sitta emellan. På samma sätt lidande blir vidare samhället, som i vår tid, med dess brist även på kvalificerad intellektuell arbetskraft, har behov av att få ut de unga vetenskapsmännen färdigutbildade så skyndsamt som möjligt i förvärvslivet; jag behöver här blott peka på läroverkens behov av lärare. Lidande bli ytterst studenterna själva, som tvingas eller i några fall kanske frestas till att splittra sig mellan tillfälligt förvärvsarbete och studier samt senare än nödvändigt bli färdiga med sina akademiska studier; det behöver inte särskilt understrykas att ju mer en studerande är nödsakad att syssla med annat arbete, desto längre blir även netto den tid, som en doktorsavhandling eller inläsning av kursen i licentiatexamen kräver, oavsett att den vetenskapliga halten av en avhandling normalt blir bäst när doktoranden har förmånen att helt och odelat gå upp i avhandlingsarbetet.

De synpunkter, som jag här ovan utvecklat, torde delas av många universitetslärare. Även om de ej fått plats i propositionen ha de i yttrande framförts bl. a. av Stockholms högskolas humanistiska fakultet. Om universitetsmyndigheterna på ett tidigare stadium än först genom yttranden över utredningsmannens betänkande fått tillfälle att delge denne sina direkta erfarenheter från denna stipendieverksamhet, skulle förslaget måhända i högre grad ha beaktat dessa synpunkter. Jag vill här endast hänvisa till att antalet doktorsavhandlingar trots stipendierna inte visat någon ökning på sistone utan tvärtom i vissa fall minskat i antal.

Den enda rationella vägen synes mig vara att i stället för att öka den för förvärvsarbete medgivna tiden höja stipendiernas belopp, så att stipendiernas behov av eller tvång till samtidigt förvärvsarbete inskränkes. På annat sätt kan inte det storstilade syftet med dessa stipendier fullföljas i den anda, som statsmakterna avsett. Följer riksdagen nu departementschefens linje, ha stipendierna ej blott i realiteten reducerats till antalet utan deras karaktär har också förändrats. Endast om antalet stipendier nu utökades i en grad, som svarar mot de nya reglerna om förvärvsarbete, kan på sin höjd samma effekt utvinnas som 1947 åsyftades och förutsattes. Då det nuvarande statsfinansiella läget tydligen lägger svårigheter i vägen för en dylik omedelbar höjning av stipendieantalet, föreslår jag att licentiestipendiernas belopp höjas till 4 000 kronor och doktorandstipendiernas till 6 000 kronor. Denna höjning av beloppen skulle, endast när det gäller de från början alltför små licentiestipendierna, överstiga penningvärdeförsämringen. Samtidigt böra inskränkningar göras i Kungl. Maj:ts nu föreliggande förslag rörande rätt till förvärvsarbete. Reglerna härom kunna utformas på olika sätt. Ett av dem vore att ej medge förvärvsarbete under sommarmånaderna annat än i begränsad utsträckning efter prövning från fall till fall; ett annat sätt vore att generellt fastställa att förvärvsarbetet genomsnittligt per år ej finge ta mer tid i anspråk än som motsvarar en tredjedel av en forskares vanliga arbetstid, med rätt för stipendieinnehavaren att efter samråd med stipendieinspektör fördela eller koncentrera detta förvärvsarbete efter vad som vore lämpligast i det individuella fallet.

Vare sig man ser frågan ur studenternas eller samhällets synpunkt måste en anordning, som innebär höjning av stipendiebeloppen och större restriktioner i avseende på rätten till förvärvsarbete än Kungl. Maj:t föreslår, på lång sikt vara det enda rationella. Trots de statsfinansiella svårigheterna vinna samhället och forskningen avgjort mest på denna linje, medan rege-
ringsförslaget endast skenbart är det för staten billigare.

Härtill kommer, att ett bibehållande av stipendierna vid den nivå, som föreslås i statsverkspropositionen, kommer att ha de ogynnsammaste verkningarna för de fattigaste av stipendiaterna. Höjas ej stipendiebeloppen, är det just de som tvingas till förvärvsarbete, försenas i sina studier och bli lidande på splittringen mellan förvärvsarbete och studier.

Med hänvisning till vad här ovan anförts hemställer jag,

att riksdagen vid behandlingen av åttonde huvudtiteln måtte besluta att höja licentiand- och doktorandstipendierna till 4 000 kronor respektive 6 000 kronor men i gengäld göra vissa inskrän-
ningar i det av Kungl. Maj:t framlagda förslaget angående stipendiaternas rätt till förvärvsarbete under stipendietiden.

Stockholm den 26 januari 1952.

Elis Håstad.